



Erinnerung an Danzig — kobiety w kulturze muzycznej Gdańska I poł. XX w. w świetle zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej

JOANNA SCHILLER-RYDZEWSKA

Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku

Stanisław Moniuszko Academy of Music in Gdańsk

✉ j.schiller-rydzewska@amuz.gda.pl

DOI: 10.2478/prm-2022-0010

Kultura muzyczna przedwojennego Gdańska to jeden z obszarów mało znanych w polskim piśmiennictwie muzycznym. Jej dychotomiczny obraz, wyrastający głównie z podziałów narodowościowych, pozostaje utrwalonym paradygmatem. Do rzadkości należą próby ukazania całości zjawisk muzycznych okresu przed I wojną światową i czasu II Wolnego Miasta Gdańska, uwzględniające polskie i niemieckie dokonania. Polskie życie muzyczne toczyło się przed II wojną światową w mieście w rytmie wyznaczonym przez nieliczną populację Polaków. Dziś jest to zagadnienie dość dobrze udokumentowane i przebadane¹. Właściwy trzon kultury muzycznej pozostawał jednak w rękach niemieckojęzycznych gdańszczan, którzy kontynuowali tradycję kapeli kościoła Najświętszej Marii Panny i licznych towarzystw śpiewaczych. Odbywały się przedstawienia operowe i koncerty na

1 Zob. np. Tadeusz Kopczyński, *Polskie życie muzyczne Gdańska w okresie międzywojennym (1919–1939)*, maszynopis, Sopot 1963; Edwin Rymarz, *Działalność polskich towarzystw śpiewaczych i orkiestralnych w Wolnym Mieście Gdańsku w latach 1919–1939*, „Zeszyty Naukowe” 11, red. Konrad Pałubicki, Gdańsk 1972, s. 81–107.

deskach Teatru Miejskiego, innych scen miejskich i teatrów. Występowały zespoły kameralne, działały konserwatoria muzyczne, których uczniowie prezentowali się podczas publicznych popisów. Choć poziom tego życia muzycznego nie był prawdopodobnie tak doniosły, jak w świecie kultury Berlina, Wiednia czy ówczesnego Wrocławia, to jednak wiele przesłanek świadczy o tym, że gdańszczanie wysoko cenili sobie kulturę muzyczną i chętnie w niej uczestniczyli.

Ślady przedwojennej kultury muzycznej miasta zachowały się w ograniczonym zakresie w zbiorach PAN Biblioteki Gdańskiej (BG PAN). Stało się tak dzięki przejęciu w 1945 roku przedwojennego gmachu Biblioteki Miejskiej, wraz ze zgromadzonymi w niej zbiorami, które nie ucierpiały znacząco w wyniku działań wojennych. Zachowane materiały, dotyczące okresu przedwojennego, oprócz książek i wydawnictw naukowych obejmują dokumenty życia codziennego, a także nieliczne partytury. Uzupełnieniem tych źródeł są artykuły i recenzje koncertów, publikowane w prasie gdańskiej, m.in. na łamach „Danziger Sonntags Zeitung”, „Danziger Allgemeine Zeitung” i innych. Zbiory te ujawniają znaczącą rolę kobiet: śpiewaczek, pianistek, nauczycielek czy członkiń Danziger Frauenchöre. Zachowało się także kilka miniatur fortepianowych i pieśni sygnowanych przez przedwojenne gdańskie kompozytorki. W celu bliższego omówienia, spośród grupy aktywnych muzycznie kobiet wybrałam postacie, których działalność przedwojenna jest najlepiej udokumentowana i częściowo opisana. Są to Martha Reincke — kompozytorka i pianistka, Lotte Prins — skrzypaczka i altowiolistka oraz Ella Mertins — pianistka i kompozytorka.

Trzeba też zaznaczyć, że zachowane w zbiorach PAN Biblioteki Gdańskiej muzykalia z I połowy XX wieku obejmują dzieła kameralne, głównie pieśni i utwory fortepianowe. Zbiór obejmuje kilkadziesiąt kompozycji, wśród których dominują utwory taneczne: walce, polki, mazurki; utwory marszowe; pieśni patriotyczne, wojskowe, okolicznościowe itp. W tytułach utworów i tekstach umuzycznianej poezji wyraźnie dominują wątki lokalne, odnoszące się bezpośrednio do miasta i jego dzielnic: *Mein Danzig*, *In Danzig*, *Erinnerung an Zoppot*, *Erinnerung an Danzig*, *Danziger Studentenlied*, *Am Ostseestrande*, *Heil Danzig*, *Nordlands Venedig*, *Erinnerung an Oliwa* itp. Cechą charakterystyczną jest także podkreślanie przynależności

Gdańska do Prus oraz niemieckiego rodowodu miasta: *Das Deutsche Danzig*. Z okresu poprzedzającego I wojnę światową i z czasu wojny pochodzi szereg pieśni wojskowych, marsze, kompozycje dedykowane cesarzowi, szczególną zaś uwagę zwracają utwory bezpośrednio odnoszące się do stacjonujących w Gdańsku oddziałów wojskowych: *Ein Reiterlied*, *Die schwarzen Husaren*, *Kaiserhymne*. To zresztą jest typową cechą kultury miast-twierdzy, które w XIX wieku dwukrotnie (w latach 1815–1827 i 1878–1918) pełniło funkcję stolicy rozległej prowincji Prusy Zachodnie (Westpreußen), ze stacjonującym tu potężnym garnizonem wojskowym.

Martha Reincke

W tej grupie utworów pojawia się nazwisko Marthy Reincke. Zachowało się siedem dzieł jej pióra, ale numer opusu 61 na jednym z nich świadczy o tym, że była to twórczość znacząco większa. Pięć utworów ukazało się drukiem, dwa pozostają w rękopisie. Postać kompozytorki jest nam bliżej nieznana. W leksykonie Petera Olivera Loewa² pojawia się na jej temat jedynie krótka wzmianka. Nieznana jest jej dokładna data urodzin ani śmierci, autor leksykonu określa je w przybliżeniu na II połowę XIX wieku i początek wieku XX. Imię i nazwisko kompozytorki figurują w zachowanych księgach meldunkowych Gdańska z roku 1902. Wedle tych dokumentów Martha Reincke, panna, nauczycielka gry na fortepianie, mieszkała w Gdańsku przy ulicy św. Ducha 21 (Heilige Geistgasse)³. To samo źródło z roku 1931⁴ po raz ostatni wspomina o pianistce i kompozytorce. Można

-
- 2 Peter Oliver Loew, *Lexikon Danziger Komponisten (Mitte 19. bis Mitte 20. Jahrhundert). Ein Beitrag zur Geschichte der lokalen Musikkultur*, w: *Musikalische Beziehungen zwischen Mitteleuropa und Danzig im 18. Jahrhundert: Konferenzbericht Gdansk 20.-22. November 2000*, red. Danuta Popinigis i Klaus-Peter Koch, Sinzig 2002, „Edition IME”, Reihe 1, *Schriften*, Bd. 9, s. 227–312.
 - 3 *Neues Adreßbuch für Danzig und Vororte*, August Wilhelm Kafemann, Danzig 1902, Teil I, s. 337.
 - 4 *Danziger Einwohnerbuch: mit allen eingemeindeindten Vororten und Zoppot*, August Wilhelm Kafemann, Danzig 1931, Teil I, s. 324.

więc przyjąć, że do tego momentu była ona czynną nauczycielką, która od roku 1913 lub 1914⁵ mieszkała przy ul. Pivnej 58 (Jopengasse).

Zachowane w zbiorach BG PAN kompozycje Marthy Reincke to:

- 1) *Neue patriotische Volkslieder* op. 12 — zbiór czterech pieśni w opracowaniu na fortepian z tekstem, wydany nakładem własnym autorki w Gdańsku w 1915 roku, (sygn. Od 106 2^o adl. 14):
 - *Der gute Kamerad* (tekst Max Kolbe)
 - *Südwestafrikanerlieder* (autor tekstu nieznany)
 - *Mein Schatz, das ist ein Reiter* (tekst Bruno Pompecki)
 - *Wiegenlied* (tekst Friedl Löhry);
- 2) *Erinnerung an Danzig, Tyrolienne für Klavier*, op. 61 — utwór fortepianowy wydany nakładem własnym autorki w Gdańsku przed 1924 rokiem (za: P.O. Loew, *Lexikon Danziger Komponisten*), (sygn. Od 106 2^o adl. 25);
- 3) *O du mein Danzig, heut ich marschieren* (tekst Bruno Pompecki) — pieśń w opracowaniu na fortepian z tekstem, rękopis (sygn. Od 106 2^o adl. 13);
- 4) *Danzig, du mein Heimatland* (tekst Martha Hinz) — pieśń w opracowaniu na fortepian z tekstem, rękopis (sygn. Od 106 2^o adl. 15)⁶.

Kompozycje, datowane na początek XX wieku, a w szczególności okres I wojny światowej, są wyraźnym świadectwem okoliczności, w których powstawały. Cztery pieśni ze zbioru *Neue patriotischer Volkslieder* są bezpośrednim komentarzem do działań wojennych: odnoszą się do rozterek żołnierskich, podejmują wątek walk na froncie południowo-afrykańskim, sławią pułk Leibhusaren — dumę gdańskiej społeczności. W ostatniej — kołysance *Wiegenlied* — pojawia się wątek oczekiwania na szczęśliwy powrót żołnierza z frontu. Zarówno w sferze tonalności, niewychodzącej poza dur-moll, jak i melodyki, pisane w duchu patriotycznego uniesienia pieśni w swej warstwie muzycznej nie są wyszukane. Te cechy charakterystyzują ówczesną twórczość użytkową, której podstawowym kryterium była powszechność.

5 *Neues Adreßbuch für Danzig und seine Vororte 1914*, August Wilhelm Kafemann, Danzig 1914, Teil I, s. 405.

6 W swoim leksykonie Peter Oliver Loew wymienia jeszcze arię pt. *Wachet und betet* oraz *Albumblätter* na fortepian (prawdopodobnie zbiór utworów pedagogicznych).

Ilustracja 1. Karta tytułowa *Neue patriotische Volkslieder*, zbiory PAN Biblioteki Gdańskiej, sygn. Od 106 2° adl. 14



Przykład 1. Martha Reincke, *Mein Schatz, das ist ein Reiter*, tekst Bruno Pompecki, zbiory PAN Biblioteki Gdańskiej, sygn. Od 106 2° adl. 14

4

„Mein Schatz, das ist ein Reiter..“

Bruno Pompecki.

Volkslied.
Martha Reincke, Op. 12. N° III.

Allegro.

mf

1. Mein Schatz das ist ein Rei - ter, ein schwar - zer Leib - hu - sar! In
 2. Die Ler - chen se - lig schwirr - ten in mai - en - blau - em Glanz, und
 3. Die Mit - tags - glo - cken ru - fen. Mir wird das Herz so schwer! Ich
 4. Mein Schatz das ist ein Rei - ter, ein schwar - zer Leib - hu - sar! O

1. Po - len - land und wei - ter, ja wei - - ter und
 2. sei - ne Spor - ren klirr - ten, ja klirr - - ten so
 3. lauf' hin - ab die Stu - fen, ja Stu - fen: Mein
 4. Herr - gott schirm' ihn wei - ter, ja wei - - ter in

1. fern und fern in Flan - dern gar! Dumpf
 2. hell so holl beim Sonn - dertags - tanz! So
 3. Schatz mein Schatz der kommt nicht mehr! Ein
 4. die - sem in die - sem der blu - ti - gen Jahr! Denn

1. klang der Trom - mel Wei - se ach Schwe - stern, wenn - ihr - wüßt! Da
 2. schwang noch nie mich Ei - ner! Wie gut und lieb - er - war, mein
 3. Brief - lein kam ge - flo - gen, da war ich nicht - al - lein, in
 4. nie - mand soll es wis - sen, der Mond nur, der's - be - scheint, daß

1. hat er mich noch lei - se, ja lei - se von Sat - tel - her - ab ge - küßt!
 2. schnei - di - ger, mein fei - ner, ja fei - ner, mein To - ten - kopf Hu - sar!
 3. mei - ne Kam - mer - zo - gen, ja zo - gen, Früh - ling und Son - nen - scheint
 4. heut in mei - ne - Kis - sen, ja Kis - sen, um ihn ich hab ge - weint...

13

W podobnym duchu patriotycznym utrzymane są dwie pieśni zachowane w rękopisach, jednak dominuje w nich wyraźnie pierwiastek lokalny, na co wskazują już same tytuły: *O du mein Danzig, heut ich marschieren i Danzig, du mein Heimatland*.

Pośród autorów tekstów do tych pieśni pojawiają się dwie postacie związane z Gdańskiem: Bruno Pompecki i Martha Hinz. Pierwszy z wymienionych zaliczany jest do grona ważniejszych gdańskich pisarzy (1880–1922). Jak podaje Peter Oliver Loew, Pompecki urodził się w Świeciu, studiował w trzech ośrodkach: Marburgu, Wrocławiu i Królewcu. Pracował jako nauczyciel w Wejherowie i Oliwie (obecnie dzielnica Gdańska), choć prawdopodobnie w samym Gdańsku nigdy nie mieszkał. Jako historyk literatury był autorem książki: *Literaturgeschichte der Provinz Westpreußen*, wydanej w 1915 roku. Jego teksty poetyckie publikowano w lokalnej prasie, wydał też kilka tomów wierszy, często podejmował tematykę związaną z Gdańskiem⁷. Z kolei Marta Hinz (ur. 1870), autorka o nieco mniejszym znaczeniu, pochodziła z Olsztyna. W 1915 roku przeniósła się do Gdańska na stanowisko młodszego bibliotekarza w Danziger Volksbücherer. Stała się znaną pisarką, autorką wierszy i opowiadań opartych na motywach gdańskich⁸.

Jedynym zachowanym w zbiorach PAN BG utworem czysto instrumentalnym Marthy Reincke jest *Erinnerung an Danzig* — dzieło wydane również nakładem własnym autorki i opatrzone numerem opusowym 61. W utworze wykorzystane są podobne jak we wcześniejszych kompozycjach rozwiązania techniczne w zakresie fakturalnym: prostej melodii towarzyszy schematyczny akompaniament. Struktura utworu nawiązuje do użytkowej twórczości XIX-wiecznej, z wyraźnie zaznaczającym się układem motywów, fraz i zdań. Całość jest oparta na akordyce durowo-molowej, a trójdzielne metrum może świadczyć o użytkowym — tanecznym — wykorzystaniu tej kompozycji.

7 Peter Oliver Loew, *Gdańsk literacki 1793–1945*, Gdańsk 2005, s. 51–52.

8 Hugo Rasmus, *Lebensbilder westpreussischer Frauen in Vergangenheit und Gegenwart*, Münster 1984, s. 66.

Przykład 2. Martha Reincke, O du mein Danzig, heut ich marschieren, rękopis, tekst Bruno Pompecki, zbiory PAN Biblioteki Gdańskiej, sygn. Od 106 2° adl. 13

Marschmäz'ig. *O du mein Danzig, heut muss ich marschieren!*
 Bruno Pompecki. *Soldatenlied Martha Reincke*

1, O du mein Danzig, heut muss ich marschieren, heut muss ich marschieren, heut muss ich marschieren!

2, Marschier mit uns Soldaten! Lauch erofft, also Linsen-Lee! Das Weisse wolle ich
 3, O du mein Danzig, heut muss ich marschieren, du alte Stadt, er

1, Auf-lein auf-lein-mit! Ja, dann die Soldaten - hast du's schon gesehen -

2, schweig nicht! Auf-lein-mit! Das Auf-lein-mit ist ein Lied das Linsen-Lee
 3, nicht auf-lein-mit! Das Auf-lein-mit ist ein Lied das Linsen-Lee

1, Das Feuer - er - z, Feuer - er - z, ja er - z, ja er - z, ja er - z!

2, Laub - er - z, Laub - er - z, mein Weisse - Linsen-Lee!
 3, Laub - er - z, ja - er - z, nicht mit Linsen-Lee!

1, Feuer - er - z, ja - er - z, das mein - er - z, ja - er - z!

2, das mein - er - z, ja - er - z, das mein - er - z, ja - er - z!
 3, ja - er - z, ja - er - z, das mein - er - z, ja - er - z!

1, für' dein Land-lein ja ein Soldat mit Schild! Ein Soldat mit
 2, schweig nicht! Das mein - er - z, ja - er - z, das mein - er - z, ja - er - z!
 3, Feuer - er - z, ja - er - z, das mein - er - z, ja - er - z!

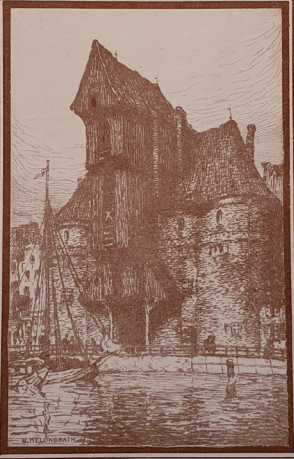
Ilustracja 2. Martha Reincke, *Erinnerung an Danzig, Tyrolienne für Klavier* op. 61, karta tytułowa, zbiory PAN Biblioteki Gdańskiej, sygn. Od 106 2^o adl. 25

13 m : Od 106
18 m : Od 106

1894. P. 107

Erinnerung an Danzig

TYROLIENNE




Nach einer Originalradierung von B. HELLINGRATH,
Verlag: Danziger Verlags-Gesellschaft m. b. H., DANZIG.

für Klavier zu zwei Händen
komponiert von
Martha Reincke

Preis 1,20

Im Selbstverlag :
DANZIG



C. G. RÖDER G. M. B. H., LEIPZIG.

Przykład 3. Martha Reincke, *Erinnerung an Danzig*, Tyrolienne für Klavier op. 61, fragment, zbiory PAN Biblioteki Gdańskiej, sygn. Od 106 2° adl. 25

2

Erinnerung an Danzig.
Tyrolienne.

Martha Reincke, Op.61.

Lebhaft.

Piano.

1

Recepcja tej twórczości nie jest dziś bliżej znana. Wśród dokumentów życia społecznego BG PAN zachował się program koncertu z 14 maja 1918 roku⁹, na którym widnieje kompozycja Marthy Reincke. Koncert pt. *Husarenabend* odbył się w Sporthalle (dzisiejszy gmach Opery Bałtyckiej) i był

9 Zbiory BG PAN, Pracownia Dokumentów Życia Społecznego, Sygn. Od 23415 40.

to jubileusz 100-lecia obecności w Gdańsku Leibhusaren (1 Pułku Huza-
rów). Według zapisu w programie, pieśń *Mein Schatz, das ist ein Reiter* do
wiersza Bruna Pompeckiego została wykonana przez połączone męskie
towarzystwa śpiewacze: Sangerbund i Binderscher Männergesang-Verein.

Ilustracja 3. Program koncertu 14 maja 1918 w Sporthalle, Zbiory BG PAN Pracownia
Dokumentów Życia Społecznego, sygn. Od 23415 4o

Preis 20

Dof 23415 4o

Für die Kriegswohlfahrtspflege von Frau von Mackensen.

Sporthalle
Dienstag, den 14. Mai 1918, abends 7 1/2 Uhr

Hufarenabend

anlässlich des
100-jährigen Garnisonjubiläums der Leibhusaren in Danzig.

~~~~~

**Vortragsfolge:**

1. Ouvertüre zu der Operette „Leichte Kavallerie“ . . . . . Franz v. Suppé  
Kapelle des Landst.-Inf.-Ers.-Bats. XVII/20. Obermusikmeister **Paul Peters.**

2. **Ansprache und Kaiserhoch**, (Diakonus **Daniel**) . . . . . Rob. Schumann

3. a) „Mein altes Roß“ . . . . . Reinh. Koenenkamp  
b) „Reiterlied“ . . . . . Paul Peters  
c) „Totenkopfhusaren“ (Dichtung von Otto Lange) . . . . . Paul Peters  
Reinhold Koenenkamp. Am Klavier: **Elsa Knochenhauer.**

4. a) *Der Rittmeister* }  
b) Trompeter a. d. Katzbach } Deklamation . . . . . **Gust. Falke**  
c) Deutsches Hochamt } **Jul. Moser**  
**Otto Lins-Morstadt.** } **Jos. Lauff**

~~~~~ **P a u s e** ~~~~~

5. a) Trab-Marsch }
b) Galopp-Marsch } **Fhrr. v. Seldeneck**
weiland Rittmeister bei
den Leibhusaren.

6. a) „Reiters Morgenlied“ bearb. von Adolf Kirchl
b) „Die Trompete von Gravelotte“ Frdr. Hegar
c) „Dem Kaiser Heil“ Rich. Wagner
Männergesang-Verein „Sängerbund“ und „Binderscher Männergesang-Verein“
Musik. Leitung: **Alfred Gebauer.**

7. a) „Die Trommel gerühret“ (Klärchenlied aus „Egmont“) Beethoven
b) „Mein Schatz, der ist ein Reiter“ (Gedicht von Bruno Pompecki) **Martha Reincke**
c) „Der Husar“ **Rob. Schumann**
Elisabeth Gerstner. Am Klavier: Herr **Ludwig Huber.**

8. Wie die Husaren tanzten: „1818—1868—1918“
Tanzbilder von **Wally Berger, Wolfgang Wölfler** und Kindern der Ballettschule.

9. **Uraufführung des Films:**
Generalfeldmarschall von Mackensen in seinem Hauptquartier.
Begleitende Musik, Husarenmärsche:
a) Altpreußischer Parademarsch Nr. 3
b) Parademarsch „von Moellendorf“
c) Hohenfriedberg, Marsch }
d) Torgauer Marsch } Lieblingsmärsche des Generalfeldmarschalls.

Wobec nielicznych informacji na temat życia i działalności Marthy Reincke można przyjąć, że prawdopodobnie zajmowała się ona głównie nauczaniem gry na fortepianie, co zresztą potwierdza wspomniany *Adreßbuch*. Być może jej kompozycje pojawiały się w programach koncertów towarzystw śpiewaczych częściej, ale nie udało się odnaleźć potwierdzających to przypuszczenie jednoznacznych dowodów, poza omówionym wyżej programem. Charakter tych utworów, zwłaszcza koncentracja na pierwiastku lokalnym i odniesienia wojskowe znakomicie odzwierciedlają nastroje społeczne gdańszczan z okresu dwóch pierwszych dekad XX wieku. Z kolei miniatura fortepianowa z okresu II Wolnego Miasta nie akcentuje już siły militarnej Cesarstwa Niemieckiego. Jest po prostu taneczną kompozycją użytkową z lokalnym pierwiastkiem w tytule.

Ella Mertins

Kolejną postacią kobiecą na mapie gdańskiego życia muzycznego jest Ella Mertins — pianistka, akompaniorka, kompozytorka i nauczycielka gry na fortepianie. Prowadziła ona szeroko zakrojoną działalność artystyczną — jej nazwisko pojawia się w wielu programach koncertów, można więc domniemywać, że była to sprawna pianistka, która chętnie podejmowała się różnych muzycznych wyzwań. Jej postaci poświęcone zostało dość rozbudowane hasło w Encyklopedii Gdańskiej *Gedanopedia*, którego autorem jest Jerzy Marian Michalak¹⁰.

Urodzona w 1894 roku w Gdańsku Ella Mertins była córką kupca Paula Karla Heinricha Mertinsa. Początkowo gry na fortepianie uczyła się w jednym z gdańskich konserwatoriów, Westpreußisches Konservatorium, u znanego pedagoga Fritza Bindera. Następnie, w latach 1911–1915, kontynuowała naukę w Staatliche Hochschule für Musik w Berlinie, gdzie studiowała grę na fortepianie, organach i kompozycję. Potwierdzenie tego

¹⁰ Por. Jerzy Marian Michalak, *Mertins Ella Margaretha*, w: *Gedanopedia — Encyklopedia Gdańska*, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=MERTINS_ELLA_MARGARETHA [dostęp 3.02.2022].

okresu berlińskich studiów znajdujemy w „Gońcu Częstochowskim” z 12 września 1915 roku, w którym reklamowany jest koncert dobroczynny „z udziałem Elli Mertins — pianistki z Berlina”¹¹.

Ilustracja 4. „Goniec Częstochowski” 1915 nr 223, notatka o koncercie dobroczynnym z udziałem Elli Mertins

Dnia 12 Września 1915 roku

Koncert dobroczynny

pod protektoratem pp. Komendanta Miejsowego **majera Lischniewskiego** i
Naczelnika Powiatu **Dr. Bradta.**

W poniedziałek 12 Września 1915 r. o godz. 8 wiecz.

w teatrze „APOLLO”

Przyjmują udział pp.

Marja Jávor sopranistka koloraturowa, z Wielkiej Opery w Budapeszcie,

Hertha Frank śpiewaczka koncertowa (nlr) z Berlina,

Ella Mertins pianistka z Berlina,

Alexander Várnay tenor z Wielkiej Opery w Budapeszcie,

prof. Ernest Ochley wiolonczellista z Łodzi.

Bilety zawczasu do nabycia w cukierni **Wł. Jackowskiego**, a przed koncertem w kasie „Apollo”

Ceny miejsc: 8 Marki, 2 M. 1 M. albo Rb. 1.80, Rb. 1.20 i 60 kop.

Całkowity dochód na cel dobroczynny.

Po powrocie do Gdańska Ella Mertins rozpoczęła działalność pedagogiczną, koncertową i kompozytorską. Nie zachowały się w BG PAN utwory jej autorstwa, ale w zbiorach dokumentów życia społecznego pojawiają się programy świadczące o jej kompozytorskiej aktywności.

¹¹ *Koncert dobroczynny*, „Goniec Częstochowski” 1915 nr 223 (12 IX), s. 3.

Ilustracja 5. Program koncertu pt. *Danziger Abend*, 18 grudnia 1917, w programie *Klavierkomposition* autorstwa Elli Mertins, Zbiory BG PAN, Pracownia Dokumentów Życia Społecznego, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/

Kriegswohlfahrtspflege von Frau von Mackensen

in der Aula der Oberrealschule zu St. Petri und Pauli
am Dienstag, den 18. Dezember 1917, abends pünktl. 7 Uhr.

Danziger Abend

unter Mitwirkung von Autoren.

~~~~~

**Vortragsfolge:**

1) a. „In Danzig“, Text von Eichendorff . . . . . Max Stange  
b. Blümekens } Texte von Liliencron . . . . . Reinhold Könenkamp  
c. Anstieg } Reinhold Könenkamp

2) „Licht in der Finsternis“, Gespräch zu Weihnachtszeit . . . . . Herbert Sellke  
Der Pastor, Bruno Galleiske. Frau Maria, Helene Schmidt. Der Namenlose, Herbert Sellke  
Das Kind, Charlotte Schmidt. Szenerium, Elisabeth Gerstner.

3) a. „Das Meer hat seine Perlen“ . . . . . Otto Tiehsen  
Martha Brandstätter, Sopran. Dr. Schubert, Cello. Georg Brandstätter, Klavier. (geb. 1817 in Danzig.)  
b. Klavierkomposition . . . . . Ella Mertins  
Ella Mertins

4) Dichtungen in Prosa und Versen . . . . . Walther Domansky  
Margarethe Korth

5) a. „Leise zieht durch mein Gemüt“, Frauentertzt . . . . . Franz Joetze  
Elisabeth Gerstner, Charlotte Gebhardt, Martha Brandstätter (lebte in Danzig)  
b. „Lustwandelnd ging ein Mädchen“ . . . . . Franz Joetze  
Charlotte Gebhardt

===== **Pause von 10 Minuten.** =====

6) a. Romanze für Flöte und Klavier . . . . . Paul Mittmann  
Paul Mittmann, Flöte. Am Klavier, Ella Mertins.  
b. „Eine Illusion. Text von Cecile Gräfin Keyserling . . . . . Magda v. Kameke  
Elisabeth Gerstner. Am Klavier Ella Mertins.

7) **„Chodowieckis Reise von Berlin nach Danzig 1773“**  
Vortrag mit Lichtbildern von Dr. Tesdorpf.

8) „Deutsches Aufgebot“, Text von Geibel . . . . . Paul Werbter  
Ernst Böhm. Am Klavier Paul Werbter.

9) Eine heitere Geschichte von . . . . . Arthur Brausewetter  
Arthur Brausewetter.

10) Gedichte von Max Kolbe, Margarethe Korth, Willibald Omankowski, Bruno Pompecki  
Margarethe Korth.

11) „Rentier Poguttke“ . . . . . Fritz Jänicke  
Fritz Jänicke.

12) a. „Laut und traut“ . . . . . Georg Brandstätter  
b. „Wohin mit der Freud“, Text von Robert Reinick, geb. in Danzig . . . . . Silcher  
Männerdoppelquartette.

KUNSTVEREIN V. P. ST. P. U. S. W. HOLESCHAUER KASSE

Peter Oliver Loew, opierając się na artykułach z prasy gdańskiej, wymienia ponadto szereg utworów autorstwa Elli Mertins. Są to dzieła kameralne (*Sonata c-moll w dawnym stylu* na skrzypce i fortepian, *Kwartet* na flet, skrzypce, wiolonczelę i fortepian), fortepianowe (*Walc Des-dur*, *Rhythmische Suite* na cztery ręce, *Schwedische Tänze*) i pieśni do tekstów różnych poetów niemieckich. O jej muzyce Kurt (Curt) Koschnick w 1942 roku pisał, że jest utrzymana: „in einer gemässigt modernen, innen klingenden Ton-sprache” („w umiarkowanie nowoczesnym, wewnątrznie brzmiącym języku tonalnym”)<sup>12</sup>, a jej *Sonatę na skrzypce i fortepian* Erich Lindow w 1937 roku określił mianem „eingängiger Schlichtheit” („chwytliwa prostota”)<sup>13</sup>.

Trzeba jednak podkreślić, że Ella Mertins była przede wszystkim pianistką, szczególnie aktywną w muzyce kameralnej. Jerzy Marian Michalak podaje, że w okresie od 1916 do 1945 roku wystąpiła na ponad 150 koncertach<sup>14</sup>. W 1921 roku założyła Danziger Trio (Gdańskie Trio Fortepianowe), które występowało w zmiennym składzie do roku 1944. W zbiorach BG PAN zachowały się programy koncertów, które miały miejsce 9 listopada i 8 grudnia 1927 roku<sup>15</sup>.

Ella Mertins wykonywała także różne partie fortepianowe z orkiestrą, co z pewnością świadczy o jej wysokich kwalifikacjach pianistycznych. Jerzy Marian Michalak wymienia w tym kontekście np. *Koncert fortepianowy a-moll* Edwarda Griega, *Koncert fortepianowy D-dur* Haydna czy *Koncert fortepianowy D-dur* („Koronacyjny”) Mozarta. W zbiorach biblioteki zachował się m.in. program wykonania przez Ellę Mertins jednej z partii solowych w *Koncertcie na 4 fortepiany i orkiestrę a-moll* J.S. Bacha, które miało miejsce w roku 1931 z orkiestrą Teatru Miejskiego pod dyrekcją Henry’ego Prinsa. Koncert odbył się w Sali Domu Strzeleckiego im. Fryderyka Wilhelma (Friedrich-Wilhelm-Schützenhaus)<sup>16</sup>.

12 Curt Koschnick „Danziger Vorposten” 1942. Cyt. za: Peter Oliver Loew, *Lexikon Danziger...*, op. cit., s. 281–282.

13 Erich Lindow, „Danziger Vorposten” 1937. Cyt. za: ibidem.

14 J.M. Michalak, *Mertins Ella Margaretha*, op. cit.

15 Zbiory BG PAN Pracownia Dokumentów Życia Społecznego, Sygnatura zbioru: Od 21850/2,2<sup>o</sup>/1-3.

16 J.M. Michalak, *Mertins Ella Margaretha*, op. cit.

Ilustracja 6. Program koncertu pt. *I Trio Abend*, 9 listopada 1927, Zbiory BG PAN,  
Pracownia Dokumentów Życia Społecznego, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/

# VOLKSHOCHSCHULE DANZIG

---

Mittwoch, den 9. November 1927, abends 8 Uhr in der Aula  
Oberrealschule St. Petri

## I. TRIO-ABEND DES DANZIGER TRIOS

ELLA MERTINS, Klavier — MAX WOLPSTHAL, Violine  
KARL GROSCH, Cello.

---

### Programm:

- I. TRIO Nr. 3 [C-Dur] Jos. Haydn  
Allegro — Andante — Finale [Presto].
- II. TRIO VI. [B-Dur] W. A. Mozart  
Allegro assai — Adagio — Rondo [Tempo di Menuetto].
- III. TRIO V. Op. 70 Nr. 1 L. van Beethoven  
Allegro vivace con brio — Largo assai ed espressivo —  
Presto.
- 

Flügel: Grotrian-Steinweg aus dem Magazin O. Heinrichsdorff,  
Danzig, Doggenpfehl.

---



ilustracja 7. Program *Zweites Filharmonisches Konzert*, 6 stycznia 1931, Zbiory BG PAN, Pracownia Dokumentów Życia Społecznego, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/

Preis 30 P

---

**PHILHARMONISCHE GESELLSCHAFT E. V.**

---

Dienstag, den 6. Januar 1931, abends 8 Uhr  
im Friedrich-Wilhelm-Schützenhaus

**ZWEITES  
PHILHARMONISCHES  
KONZERT**

Dirigent: HENRY PRINS

Solistin: **LOTTE LEONARD** (Sopran)

HANS ERICH RIEBENSAHM	}	Klavier
ELLA MERTINS		
OTTO SELBERG		
KURT SOBER		

Orchester: Das verstärkte Stadttheaterorchester.

\*

**VORTRAGS-ORDNUNG**

1. JOH. SEB. BACH: Konzert für 4 Klaviere und Orchester in A moll.  
*Allegro. Largo. Allegro.*
2. a) G. F. HÄNDEL: Arie der Semele „O schöner Traum“  
b) W. A. MOZART: Recitativ und Arie aus „Idomeneo“  
*Solo-Violine: Konzertmeister Fritz Gurlach.*
3. PAUL GRAENER: „Die Flöte von Sanssouci“ op. 88  
*Introduktion und Sarabande. Gavotte. Air. Rigandon.*
4. FRANZ SCHUBERT: „Der Hirt auf dem Felsen“  
für Sopran, obligate Klarinette und Orchester  
*Klarinette: Josef Kreupl.*
5. JOS. HAYDN: Symphonie G dur (mit dem Paukenschlag)  
*Adagio cantabile — Vivace assai. Andante. Menuetto. Allegro di molto.*

---

Pause nach Nr. 3.

---

Konzertflügel Blüthner und Bechstein aus dem Magazin Richter;  
Steinway und Sons aus dem Magazin Heinrichsdorf.

---

Wagner Verlag A.-G., Danzig

Wśród najbardziej znaczących momentów działalności koncertowej Mertins warto wymienić — za Jerzym Marianem Michalakiem — pierwsze w Gdańsku wykonanie *Sonaty fortepianowej Fis-dur* op. 53 Aleksandra Skriabina, które odbyło się 9 marca 1924 w refektarzu Muzeum Miejskiego. Ella Mertins występowała także w audycjach radiowych, a 21 stycznia 1939 roku wykonała pełny program koncertowy dla gdańskiej rozgłośni radiowej (Danziger Rundfunk) z utworami Roberta Schumanna, Carla Marii von Webera i Franza Schuberta.

W zbiorach biblioteki zachowały się ponadto liczne programy koncertowe z udziałem Elli Mertins jako akompaniarki wieczorów kameralnych i pianistki biorącej udział w koncertach towarzystw śpiewaczych.

Znaczną grupę zbiorów stanowią także programy koncertów o lżejszym obliczu, szczególnie organizowanych w cyklu *Kaffeestunde der Danziger Hausfrau*. Koncerty te przygotowywane były przez Stowarzyszenie Gdańskich Kobiet (Danziger Hausfrau Verein) w Friedrich-Wilhelm Schützenhaus.

Świadectwem działalności pedagogicznej Elli Mertins są z kolei zachowane programy popisów uczniowskich, w których wskazana jest jako nauczycielka gry w Danziger Konservatorium Ludwiga Heidingsfelda.

W okresie II wojny światowej Mertins była nadal niezwykle aktywna jako pianistka. Peter Oliver Loew wspomina w jej biogramie o tym, że w latach 1942–1943 odbyła *Wehrmachtstournée* po Francji i Belgii, co zresztą nie jest zbyt zaskakującą informacją w kontekście owych czasów. Po 1945 wyemigrowała do Rostocku i tam pracowała w Volkstheater (Teatr Ludowy) jako korepetytorka solistów, nadal występowała też na koncertach i udzielała się społecznie — między innymi była współzałożycielką Gesellschaft der Freunde des Zoologischen Gartens (Towarzystwa Przyjaciół Ogrodu Zoologicznego). Zmarła po roku 1988.

Ilustracja 8. Program koncertu pt. *Sonaten Abend*, 16 listopada, brak daty rocznej (1927–1928?), Zbiory BG PAN, Pracownia Dokumentów Życia Społecznego, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/

AULA DER TECHNISCHEN HOCHSCHULE

Montag, den 16. November, abends 7<sup>1</sup>/<sub>2</sub> Uhr

# Sonaten-Abend

Ella Mertins                      August Hewers  
Klavier                                      Violine

□□

V o r t r a g s f o l g e :

1. W. A. Mozart:      Sonate B dur für Klavier und Violine  
1756—1791              Allegro moderato  
                                    Andantino sostenuto e cantabile  
                                    Rondo (Allegro)
  
2. Johannes Brahms: Sonate D-moll op. 108 für Violine und  
1833—1897                      Pianoforte  
                                    Allegro  
                                    Adagio  
                                    Un poco presto e con sentimento  
                                    Presto agitato
  
3. Franz Schubert:      Fantasie C dur op. 159 für Klavier und  
1797—1828                      Violine  
                                    Andante molto — Allegretto — Andantino  
                                    Allegro — Allegretto — Presto

☒☒

- Konzertflügel: Steinway aus dem Magazin O. Heinrichsdorff

Ilustracja 9. Program koncertu z cyklu *Kaffeestunde der Danziger Hausfrau*,  
14 października 1926, Zbiory BG PAN, Pracownia Dokumentów Życia Społecznego,  
sygn. zbioru Od 21850 /2,2o/

## **Programm zur 11. Kaffeestunde der „Danziger Hausfrau“ „Häusliche Gesundheitspflege“**

---

---

### **MITWIRKENDE :**

**Karl Grosch**, 1. Solo-Cellist des Danziger Stadttheaters (Violoncello)

**Arthur Schwarz**, Opern-Tenor, ehm. Mitglied des Danziger Stadttheaters

**Dr. med. Hans Bing**, M. d. V., Hauptvortrag

**Ella Mertins**, Konzert-Pianistin

**Katharina Heyne**, Fontänen tänzerin

**Else Hoffmann**, Schriftleiterin der „Danziger Hausfrau“

**Gymnastikschule Hannah Münch**

**Kapelle Demolsky**

Konzertflügel Bechstein aus dem Magazin

Gerhard Richter, Jopengasse 11, I (Haus Geyer)

Ilustracja 10. Program koncertu Danziger Konservatorium pt. *Romantische Abend*,  
9 maja 1930, Zbiory BG PAN Pracownia Dokumentów Życia Społecznego, sygn. zbioru  
Od 21850 /2,20/

# Danziger Konservatorium

Gegründet 1899 von Professor Ludwig Heidingsfeld

DANZIG, Hansaplatz 13 ZOPPOT, Schäferstraße 30

---

## Romantischer Abend

ausgeführt von Schülern der Anstalt

am Freitag, den 9. Mai 1930, abends 7½ Uhr

in der Aula der Petrischule, Danzig.

---

I. TEIL	II. TEIL
<p>1. Festzug 4 händig . . . . . Jensen            Hildegard Buschatzki }            Christel Tuschewski } Klasse Irmgard Klein</p> <p>2. Melodie . . . . . Schumann            Eckhard Froböß, Klasse Käthe Kammler</p> <p>3. Tänzen im Freien . . . . . Kullak            Herbert Zielinski, Klasse Margarete Borchardt</p> <p>4. Rondo C-dur für Violine . . . . . Schubert            Ernst Schall, Klasse Elisabeth Giesbrecht            Begleitung: Käthe Kammler</p> <p>5. Allegro non troppo . . . . . Kirchner            Herbert Bukowski, Klasse Margot Krey</p> <p>6. Gewitter . . . . . Burgmüller            Ursula Schulz, Klasse Else Engel</p> <p>7. Im Walde . . . . . Volkmann            Isabella Tarkowska, Klasse Hedwig Ziegler</p> <p>8. Zwei Duette . . . . . Rubinstein            Ruth Fuhrbrügge } Kl. Ilse v. Oppermann-Pagenstecher            Liselotte Sandkamp }            Begleitung: Käthe Kammler</p> <p>9. Elegie . . . . . Tschairowsky            Orchesterklasse Paul Najda            Unter Mitwirkung der Lehrerinnen Elisabeth            Giesbrecht, Käthe Meyer, Charlotte Teschner</p>	<p>1. Impromptu c-moll, op. 90<sup>1</sup> . . . . . Schubert            Alfred Gandraß, Klasse Johannes Schneider</p> <p>2. Sonate F-dur für Violine . . . . . Weber            Helmut Dobeşlaw, Klasse Eugen Schwidewski            Begleitung: Käthe Kammler</p> <p>3. Grande Valse As-dur, op. 42 . . . . . Chopin            Fanny Bieloguski, Klasse Walter Hanft</p> <p>4. a) Abendphantasie }            b) „Vöglein, wohin so schnell?“ } Heidingsfeld            Ruth Gelsz, Klasse Max Begemann            Begleitung: Ursula Gelsz</p> <p>5. Rhapsodie g-moll, op. 79<sup>11</sup> . . . . . Brahms            Charlotte Stein, Klasse Anna Findeisen</p> <p>6. Nocturne cis-moll, op. 27<sup>1</sup> . . . . . Chopin            Irmgard Schimke, Klasse Ella Mertins</p> <p>7. Legende für Violine . . . . . Wieniawski            Paul Schwertfeger, Klasse Paul Najda            Begleitung: Margot Krey</p> <p>8. Ballade . . . . . Grieg            Hedwig Dargel, Kl. Dr. Helmuth Sommerfeld</p> <p>9. Romanze des Aennchen aus dem            „Freischütz“ . . . . . Weber            Ruth Fuhrbrügge, Kl. Ilse v. Oppermann-Pagenstecher            Begleitung: Käthe Kammler</p> <p>10. Fantasie f-moll 4 händig . . . . . Schubert            Elisabeth Riebert }            Elfriede Deckert } Klasse Dr. Helmuth Sommerfeld</p>

---

**Der Reinertrag ist für die Altershilfe bestimmt.**

**Eintrittsprogramme:** Erwachsene 1.50 G, Studenten und Schüler 1.00 G im Vorverkauf bei Ziemss  
 Hundegasse 38, im Konservatorium, Danzig und an der Abendkasse.

**Preis: 1.50 Gold**

Westpreussischer Verlag A.-G., Danzig

## Lotte Prins

Trzecią z wybranych postaci, która często pojawia się w zbiorze dokumentów życia społecznego BG PAN, jest Lotte (Charlotte) Prins-Becker — skrzypaczka i altowiolistka, urodzona w Gdańsku w roku 1899<sup>17</sup>. Jak podaje *Gedanopedia*, była córką żydowskiego kupca Juliusa. W cytowanych już powyżej księgach adresowych figuruje rzeczywiście kupiec Julius Becker, zamieszkały tuż nad Motławą na obecnej ulicy Wartkiej (Becker Julius, Händler, Ambrausenden Wasser 2)<sup>18</sup>.

Nota biograficzna na temat Lotte została zamieszczona już w słowniku biograficznym gdańszczan pt. *Danziger Bürgerbuch: Bilder aus Leben und Wirken Danziger Männer und Frauen in Politik, Wirtschaft, Presse, Kunst, Wissenschaft, Volksbildung*, który ukazał się nakładem wydawnictwa F.W. Burau w Gdańsku, w 1927 roku. Jej sylwetka przedstawiona jest tam obok 16 innych kobiet<sup>19</sup>. Można więc uznać, że była osobą znaną i popularną w gdańskiej społeczności. Dzięki tej publikacji wiadomo także z całą pewnością, jak wyglądała, gdyż zamieszczono jej zdjęcie. O samej Lotte słownik podaje jednak tylko kilka lakonicznych zdań, ale dowiadujemy się, że uczyła się w Gdańsku u Heinricha Davidsohna oraz w Berlinie w Konserwatorium Sterna (Stern Konservatorium), u profesora Bernharda Dessau.

17 Rudolf Franke, *Prins-Becker Lotte*, w: *Danziger Bürgerbuch: Bilder aus Leben und Wirken Danziger Männer und Frauen in Politik, Wirtschaft, Presse, Kunst, Wissenschaft, Volksbildung*, F.W. Burau, Danzig 1927, s. 93.

18 *Adreßbuch für Danzig und Vororte*, August Wilhelm Kafemann, Danzig 1926, s. 20.

19 *Danziger Bürgerbuch...* W tej publikacji pojawia się w sumie 17 postaci kobiet: Helene Beck (właścicielka fabryki mebli), Alice Freudenthal (członkini Volkstagu), Ella Fuhrmann (radna miejska), Charlotte Grundmann (lekarka), Annie Kalähne (polityczka, działaczka na rzecz organizacji kobiecych), dr Anne Kurowski-Schmitz (prawniczka), Marie Landmann (polityczka, członkini Volkstagu), dr Gertrude Lehmann-Kienast (dyrektorka Deutschen Lyzeums), Meta Malikowski (lekarka i polityczka), Marie Meyer (polityczka, radna miejska i działaczka na rzecz organizacji kobiecych), Ella v. Morstein (radna miejska), Hanna Münch (tancerka i nauczycielka gimnastyki), Margarete Possart (dyrektorka przedszkola, polityczka), Lotte Prins-Becker (skrzypaczka/altowiolistka), Alma Richter (radna miejska), Elisabeth v. Schaewen (dyrektor ds. handlu i ekonomii dzielnicy Danzig-Langfur/Gdańsk Wrzeszcz), Helene Dorothea Toeplitz (plastyczka, działaczka na rzecz organizacji kobiecych).

Ilustracja 11. Lotte Prins — fotografia z publikacji *Danziger Bürgerbuch: Bilder aus Leben und Wirken Danziger Männer und Frauen in Politik, Wirtschaft, Presse, Kunst, Wissenschaft, Volksbildung*, Danzig 1927, s. 93



W 1915 roku wyszła za mąż za Henry'ego Prinsa, na którego temat znajdziemy w słowniku więcej informacji, ponieważ był znaczącą postacią gdańskiego życia muzycznego. Ten skrzypek, dyrygent i kompozytor urodził się w 's-Hertogenbosch w Holandii w 1884 roku. Studiował w kilku ośrodkach: Amsterdamie, Kolonii, Brukseli. W wieku 17 lat (1901) został koncertmistrzem Filharmonii w Pradze, a w roku 1906 koncertmistrzem orkiestry w Chemnitz. Odbił wiele tras koncertowych m.in. z Maxem Regerem, jak podają Marian Jerzy Michalak i Peter Oliver Loew w cytowanej już *Gedanopedii*<sup>20</sup>. W 1909 roku przyjechał do Gdańska, objął posadę

<sup>20</sup> Jerzy Marian Michalak, Peter Oliver Loew, *Prins Henry*, w: *Gedanopedia — Encyklopedia Gdańska*, [https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=PRINS\\_HENRY](https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=PRINS_HENRY) [dostęp: 3.02.2022].

nauczyciela w Westpreußisches Konservatorium. Był niezwykle czynnym artystą muzykiem i organizatorem. W 1911 roku założył Towarzystwo Muzyczne (Musikalische Gesellschaft), w 1912 Gdańskie Towarzystwo Orkiestralne (Danziger Orchester-Verein), a w 1920 Towarzystwo Filharmoniczne (Philharmonische Gesellschaft). Oprócz gry na skrzypcach wielokrotnie występował w roli dyrygenta orkiestry symfonicznej. Prowadził także agencję koncertową, organizującą koncerty kameralne i symfoniczne w Teatrze Miejskim, w Teatrze Wilhelma (Wilhelms Theater), w sali hotelu Danziger Hof oraz w sali Friedrich-Wilhelm Schützenhaus. Wraz z żoną tworzyli trzon Gdańskiego Kwartetu Smyczkowego (des Danziger Streichquartett).

W wyniku represji w latach 30. (od roku 1933) odsunięto go od czynnej działalności publicznej, podobnie zresztą jak innych żydowskich artystów w mieście. Prawdopodobnie przed wybuchem wojny wraz z żoną wyjechał do rodzinnej Holandii<sup>21</sup>. Według *Gedanopedii*<sup>22</sup> oboje zostali aresztowani przez Gestapo i zginęli w obozie koncentracyjnym, być może Auschwitz-Birkenau.

W zbiorach BG PAN zachowały się liczne materiały, dokumentujące działalność artystyczną małżeństwa Lotte i Henry'ego Prinsów. Lotte pojawia się w nich jako koncertująca skrzypaczka i altowiolistka. Występowała zarówno jako solistka na koncertach z orkiestrą, jak i na koncertach kameralnych z fortepianem. Przykładowe z nich to:

*Vereinskonzert*, 1 marca 1928 (?)

Wykonawcy: Henry Prins — dyrygent, Gustel Heinrichsdorff — śpiew, Lotte Prins — skrzypce, Eva Boehm — skrzypce, Paul Najda — skrzypce, Elisabeth Abramowski — klawesyn i fortepian, orkiestra Der Danziger Orchestverein.

Program: G.F. Händel — *Concerto grosso F-dur* nr 20, Ch.W. Gluck — *Aria Oh mio dolce ardor*, G.B. Pergolesi — *Canzonetta Nina*, W. Brade — *Tänze für Streichorchester*, Fryderyk II Wielki — *Symfonia G-dur*, J.S. Bach — *aria z Pasji wg św. Mateusza*, A. Vivaldi — *Koncert na troje skrzypiec i orkiestrę*; sala Petrischule<sup>23</sup>.

21 Jest to informacja zaczerpnięta z Encyklopedii Gdańskiej *Gedanopedia*, wg której Henry Prins wyjechał w 1938. Kwerenda ksiąg meldunkowych nie potwierdza tej informacji, nazwiska Lotte i Henry'ego Prinsów figurują w nich w roku 1939. Por. J.M. Michalak, P.O. Loew, *Prins Henry*, op. cit.; *Danziger Einwohnerbuch: mit allen eingemeindeten Vororten und Zoppot 1939*, August Wilhelm Kafemann, Danzig 1939.

22 J.M. Michalak, P.O. Loew, *Prins Henry*, op. cit.

23 Sygnatura zbioru: Od 21850/2,20/



*Vereinskonzert*, 13 kwietnia 1929

Wykonawcy: Henry Prins — dyrygent, Lotte Prins — skrzypce, orkiestra Der Danziger Orchesterverein.

Program: W.A. Mozart — *Serenata notturna für 2 kleine Orchester*, G. Tartini — *Violinkonzert d-moll*, W.A. Mozart — *Divertimento* nr 11 na obój, 2 rogi i orkiestrę smyczkową; aula Realgymnasium zu St. Johan przy Fleischergasse 25/28 (ul. Rzeźnicka)<sup>24</sup>.

Ilustracja 12. Program koncertu z cyklu *Die Vereinskonzerte*, 13 kwietnia 1929, Zbiory BG PAN, Pracownia Dokumentów Życia Społecznego, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/

20 1

**DANZIGER ORCHESTERVEREIN**  
E. V.

Sonnabend, den 13. April 1929, abends 8 Uhr  
in der Aula St. Johann, Fleischergasse

**II. Vereinskonzert**

Leitung: HENRY PRINS  
Solistin: LOTTE PRINS (Violine)  
Orchester: DER DANZIGER ORCHESTERVEREIN

❁

**PROGRAMM**

1. W. A. MOZART: *Serenata notturna für 2 kleine Orchester*  
Marcia. Menuetto. Rondo.  
Soli: Lotte Prins, Eva Boehm, Helene Dworelzi, Paul Krüger

2. GIUSEPPE TARTINI: *Violinkonzert in D moll*  
Allegro. Grave. Presto.

3. W. A. MOZART: *Divertimento No. 11 für Oboe, 2 Hörner und Streicher (K. V. 251)*  
Allegro molto. Menuetto. Andantino. Menuetto (Tema con variazioni). Rondo. Marcia alla francese.

❁

Verlag: Verlag A. G., Danzig

24 Ibidem.

*Vereinskonzert*, 17 marca 1932

Wykonawcy: Henry Prins — dyrygent, Lotte Prins — skrzypce, Max Begemann — baryton, orkiestra Der Danziger Orchestverein.

Program: J.S. Bach — *Konzert für konzertierende Violine, Streichorchester und Cembalo a-moll*, A. Corelli — *Concerto grosso F-dur* na orkiestrę smyczkową op. 6 nr 12, J.S. Bach — *Kantata „Ich will den Kreuzstab gerne tragen”*, G. F. Händel — *Concerto grosso g-moll* op. 6 nr 5; sala hotelu Danziger Hof.

*Liederabend*, 15 lutego 1931 — *Wieczór pieśni*.

Wykonawcy: Elly Sachsenhaus — śpiew, Otto Selberg — fortepian, Lotte Prins — altówka,

Program: pieśni Händela, Marcella, Martiniego, Durantego, Schuberta, Brahmsa, Wolfa, Mahlera; sala Loge zur Einigkeit przy ul. Neugarten 8 (Nowe Ogrody).

Ilustracja 13. Program koncertu pt. *Liederabend*, 15 lutego 1931, Zbiory BG PAN, Pracownia Dokumentów Życia Społecznego, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/

LOGE EINIGKEIT  
SONNTAG, DEN 15. FEBRUAR 1931, ABENDS 8 UHR

*Lieder-Abend*  
**Elly Sachsenhaus**  
Am Flügel: OTTO SELBERG  
Mitwirkung: LOTTE PRINS (Bratsche)

PROGRAMM:

1. a) *Al mio cor* . . . . . G. F. Handel (1684—1759)  
b) *Il mio bel foco* Benedetto Marcello (1686—1739)  
c) *Piacere d'amore* Giovanni Martini (1741—1816)  
d) *Danza, danza* Francesco Durante (1684—1755)

2. a) *Verklärung* . . . . .  
b) *Mainacht* . . . . .  
c) *Klärchens Lied* . . . . . Franz Schubert  
d) *Fischerweise* . . . . .  
e) *Rostlose Liebe* . . . . .

PAUSE

3. *Zwei Gesänge für eine Altstimme mit Bratsche und Klavier* . . . . . Joh. Brahms

4. a) *In der Fröhe* . . . . . H. Wolf  
b) *Auf einer Wanderung* . . . . .  
c) *Rheinlegendchen* . . . . .  
d) *Ich ging mit Lust* . . . . . G. Mahler  
e) *Wer hat's Liedlein erdacht* . . . . .

Flügel: Steinway & Sons aus dem Magazin Heinrichsdorf  
Danzig, Poggenpuhl 76.

Julius Springer, Hindenburgstr. 30

W ramach repertuaru kameralnego Lotte Prins wykonywała wraz z Gdańskim Kwartetem Smyczkowym zarówno dzieła Haydna, Mozarta i Beethovena, jak i z przełomu XIX/XX wieku, m.in. kwartety smyczkowe Dvořáka, Regera, Strawińskiego i Ravela. Pomimo żydowskiego pochodzenia, do lat 30. brała udział w tzw. Geistliches Konzerte, odbywających się w wielu kościołach miasta, m.in. w Kościele Mariackim (Saint Marien) i św. Bartłomieja (Bartolomei).

Ilustracja 14. Program koncertu z cyklu *Geistliches Konzerte*, 18 listopada 1914, Zbiory BG PAN, Pracownia Dokumentów Życia Społecznego, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/

**Ober-Pfarrkirche zu St. Marien**

**Geistliches Konzert**

am Buß- und Bettage

Mittwoch, den 18. November 1914, abends 7 Uhr

zum Besten der Kriegshilfe von St. Marien.

Mitwirkende:

Frau Lisa Heise-Nagel, Sopran; Fräulein Helene Suhr, Alt; Herr Rechtsanwalt Scheuenmann, Bariton; Herr Konzertmeister Henry Prins, Violine; Frau Lotte Prins-Becker, Violine; Lehrer Gesangverein, Leitung Herr E. Schwarz; Frauenchor, Selektion der Victoria-Schule; Kantor Georg Haupt, Orgelbegleitung; Organist Otto Krieschen, Orgel und Leitung des Frauenchors.

**PROGRAMM:**

1. Vorspiel zu dem phrygischen Choral: Aus tiefer Not . . . A. Grundmann
2. Psalm: Der Herr ist unsre Zuversicht, Männerchor . . . B. Klein
3. Chor a. d. Kantate „Ach Gott wie manches Herzeleid: . . . Bach-Schillings  
für zwei Violinen und Orgel . . . . .
4. Psalm 147 Sopran Solo . . . . . A. Becker
5. Largo für Sopran-Solo, Frauenchor und Orgel . . . G. F. Händel
6. Von der Liebe zum Nächsten, Bariton-Solo . . . L. v. Beethoven
7. Sonate für Violine mit bezirtem Baß . . . . . F. Geminiani  
Frau Lotte Prins-Becker.
8. Kirchenarie für Alt-Stimme . . . . . Niels W. Gade
9. Gebet Männerchor . . . . . E. Schwarz
10. Wenn der Herr ein Kreuz schiekt Duett für Sopran u. Alt . G. Büttger
11. Gebet Bariton-Solo . . . . . R. Wagner
12. Doch der Herr vergilt der Seinen nicht Frauenchor . . . . .  
F. Mendelssohn- Bartholdy
13. Vater unser Alt-Solo . . . . . O. Dienel
14. Gebet für den König Männerchor . . . . . A. Schröder

(Orgel für die Nummern 3, 5, 7 und 12 Kantor Haupt, für die anderen Organist Krieschen.)

Der Eintritt ist nur von der Korkenmachergasse und von der Damm-Türe.

**Der Vorstand der St. Marien-Diakonie.**

D. Dr. Kalweit, Konsistorialrat. Brausewetter, Archidiakon. Daniel, Diakon.

Ponadto skrzypaczka, podobnie jak Ella Mertins, występowała także podczas koncertów odbywających się pod nazwą *Kaffeestunde*, organizowanych przez stowarzyszenie kobiece *die Danziger Hausfrau*. Stosunkowo licznie zachowane dokumenty świadczą o istotnej roli jaką odgrywała Lotte Prins w gdańskim życiu muzycznym. Była z pewnością czołową skrzypaczką tego środowiska do początku lat 30. W drugiej połowie tej dekady, podobnie jak inni artyści pochodzenia żydowskiego w mieście, wraz z mężem prowadziła działalność koncertową, ograniczając się do społeczności gdańskich Żydów. Pomimo emigracji nie udało jej się jednak uniknąć tragicznego losu.

## Podsumowanie

Wszystkie zgromadzone materiały, a także informacje encyklopedyczne i wzmianki prasowe świadczą o znaczącym udziale muzycznie uzdolnionych i aktywnie działających kobiet w przedwojennym Gdańsku. Przedstawione w niniejszym artykule postacie nie ograniczały się do jednej roli, zazwyczaj pełniły ich wiele jako wykonawczynie, nauczycielki, kompozytorki, organizatorki życia muzycznego. Działały w trudnym czasie złożonych w historii miasta przemian politycznych. Pełny kształt ich dokonania jest dziś już prawdopodobnie nie do odtworzenia. To, co przetrwało do naszych czasów ukazuje jedynie zarys kobiecego, gdańskiego życia muzycznego, które zamknął rok 1945. Pamięć o tym świecie, jego wielu odzieniach, łączę z nadzieją na kontynuację badań nad zachowanymi w BG PAN zbiorami, które będą szerzej zakrojone i bardziej wnikliwe. Potencjał ilościowy i gatunkowy zachowanych źródeł z pewnością pozwoli na odtworzenie wielu historycznych szczegółów gdańskiego życia muzycznego, które dziś pozostają nierozpoznane.

**BIBLIOGRAFIA/BIBLIOGRAPHY****Muzykalia ze zbiorów BG PAN:**

- Martha Reincke, *Danzig, du mein Heimatland*, rękopis sygn. Od 106 2<sup>o</sup> adl. 15.
- Martha Reincke, *Erinnerung an Danzig, Tyrolienne für Klavier* op. 61, sygn. Od 106 2<sup>o</sup> adl. 25.
- Martha Reincke, *Neue patriotische Volkslieder* op. 12, 1915, sygn. Od 106 2<sup>o</sup> adl. 14.
- Martha Reincke, *O du mein Danzig, heut ich marschieren*, rękopis, sygn. Od 106 2<sup>o</sup> adl. 13.

**Programy koncertów ze zbiorów Pracowni Dokumentów Życia Społecznego:**

- Program koncertu Danziger Konservatorium pt. *Romantische Abend*, 9 maja 1930, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/
- Program koncertu pt. *Danziger Abend*, 18 grudnia 1917, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/
- Program koncertu pt. *Husarenabend*, 14 maja 1918, sygn. Od 23415 40
- Program koncertu pt. *I Trio Abend*, 9 listopada 1927, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/
- Program koncertu pt. *Liederabend*, 15 lutego 1931, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/
- Program koncertu pt. *Sonaten Abend*, 16 listopada, brak daty rocznej (1927–1928?), sygn. zbioru Od 21850 /2,20/
- Program koncertu pt. *Zweites Filharmonisches Konzert*, 6 stycznia 1931, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/
- Program koncertu z cyklu *Die Vereinskonzerte*, 1 marca, brak daty rocznej (1928?), sygn. zbioru Od 21850 /2,20/
- Program koncertu z cyklu *Die Vereinskonzerte*, 13 kwietnia 1929, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/
- Program koncertu z cyklu *Die Vereinskonzerte*, 17 marca 1932, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/
- Program koncertu z cyklu *Geistliches Konzerte*, 18 listopada 1914, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/
- Program koncertu z cyklu *Kaffestunde der Danziger Hausfrau*, 14 października 1926, sygn. zbioru Od 21850 /2,20/

**Publikacje:**

- Adreßbuch für Danzig und Vororte*, August Wilhelm Kafemann, Danzig 1926.
- Danziger Einwohnerbuch: mit allen eingemeindeten Vororten und Zoppot 1939*, August Wilhelm Kafemann, Danzig 1939.
- Danziger Einwohnerbuch: mit allen eingemeindeindten Vororten und Zoppot*, August Wilhelm Kafemann, Danzig 1931, Teil I.
- Rudolf Franke, *Danziger Bürgerbuch: Bilder aus Leben und Wirken Danziger Männer und Frauen in Politik, Wirtschaft, Presse, Kunst, Wissenschaft, Volksbildungobecną*, Danzig 1927.
- Koncert dobroczynny*, „Goniec Częstochowski” 1915 nr 223 (12 IX), s. 3.
- Tadeusz Kopczyński, *Polskie życie muzyczne Gdańska w okresie międzywojennym (1919–1939)*, maszynopis, Sopot 1963.
- Peter Oliver Loew, *Gdańsk literacki 1793–1945*, Gdańsk 2005.
- Peter Oliver Loew, *Lexikon Danziger Komponisten (Mitte 19. bis Mitte 20. Jahrhundert). Ein Beitrag zur Geschichte der lokalen Musikkultur*, w: *Musikalische Beziehungen zwischen Mitteldeutschland und Danzig im 18. Jahrhundert: Konferenzbericht Gdańsk 20.–22. November 2000*, red. Danuta Popinigis i Klaus-Peter Koch, Sinzig 2002, „Edition IME”, Reihe 1, *Schriften*, Bd. 9, s. 227–312.
- Jerzy Marian Michalak, *Mertins Ella Margaretha*, w: *Gedanopedia — Encyklopedia Gdańska*, [https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=MERTINS\\_ELLA\\_MARGARETHA](https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=MERTINS_ELLA_MARGARETHA) [dostęp: 3.02.2022].
- Jerzy Marian Michalak, Peter Oliver Loew, *Prins Henry*, w: *Gedanopedia — Encyklopedia Gdańska*, [https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=PRINS\\_HENRY](https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=PRINS_HENRY) [dostęp: 3.02.2022].
- Neues Adreßbuch für Danzig und seine Vororte 1914*, August Wilhelm Kafemann, Danzig 1914, Teil I.
- Neues Adreßbuch für Danzig und Vororte*, August Wilhelm Kafemann, Danzig 1902, Teil I.
- Hugo Rasmus, *Lebensbilder westpreussischer Frauen in Vergangenheit und Gegenwart*, Münster 1984.
- Edwin Rymarz, *Działalność polskich towarzystw śpiewaczych i orkiestralnych w Wolnym Mieście Gdańsku w latach 1919–1939*, „Zeszyty Naukowe” 11, red. Konrad Pałubicki, Gdańsk 1972, s. 81–107.

## BIOGRAM

Joanna Schiller-Rydzewska — jest absolwentką Wydziału Kompozycji i Teorii Muzyki Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku (dyplom z wyróżnieniem, 1997). Dysertację doktorską poświęconą życiu i twórczości Augustyna Blocha obroniła w Akademii Muzycznej w Warszawie (2008). W 2019 roku uzyskała stopień doktora habilitowanego na podstawie cyklu prac *Geneza i współczesna tożsamość środowiska kompozytorskiego w powojennym Gdańsku* w Akademii Muzycznej w Poznaniu. Jest autorką dwóch książek: *Augustyn Bloch — twórca, dzieło, osobowość artystyczna* (UMFC Warszawa, 2016) oraz *Kompozytorzy w powojennym Gdańsku 1945–56. Geneza środowiska* (UWM Olsztyn, 2020). W latach 1997–2021 była związana z Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Od października 2021 roku jest zatrudniona w Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku. Jest autorką szeregu publikacji naukowych (ok. 40 pozycji) oraz artykułów i recenzji w trójmiejskiej prasie lokalnej. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się na twórczości kompozytorów gdańskiego środowiska muzycznego.

## STRESZCZENIE

*Erinnerung an Danzig — kobiety w kulturze muzycznej Gdańska I poł. XX w. w świetle zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej*

Przedwojenna kultura muzyczna na terenie Gdańska (Danzig) rozwijała się głównie w środowisku niemieckojęzycznych

## BIOGRAM

Joanna Schiller-Rydzewska — graduate of the Faculty of Composition and Theory of Music, Stanisław Moniuszko Academy of Music in Gdańsk (honours degree, 1997). In 2008, at the Warsaw Academy of Music, she defended her doctor dissertation devoted to the life and work of Augustyn Bloch. In 2019 she obtained a postdoctoral degree from the Poznań Academy of Music on the basis of a series of studies entitled *Geneza i współczesna tożsamość środowiska kompozytorskiego w powojennym Gdańsku* [The Origins and Contemporary Identity of Composers in Post-War Gdańsk]. Author of two books: *Augustyn Bloch — twórca, dzieło, osobowość artystyczna* (Fryderyk Chopin University of Music, Warsaw, 2016) and *Kompozytorzy w powojennym Gdańsku 1945–56. Geneza środowiska* (University of Warmia and Mazury, Olsztyn, 2020). In 1997–2021 she worked at the University of Warmia and Mazury in Olsztyn, and since October 2021 — at the Stanisław Moniuszko Academy of Music in Gdańsk. Author of around 40 scholarly publications as well as articles and reviews published in the local press in the Tri-City. Her research interests focus on the oeuvres of Gdańsk composers.

## ABSTRACT

*Erinnerung an Danzig—Women in the Musical Culture of Danzig in the First Half of the 20<sup>th</sup> Century in the Polish Academy of Sciences Gdańsk Library Collection*

The pre-war musical culture in Gdańsk / Danzig developed mainly in the

gdańszczan. Po II wojnie światowej ślady tego życia muzycznego w ograniczonym zakresie pozostały w zbiorach PAN Biblioteki Gdańskiej. Zachowane materiały dotyczące okresu przedwojennego oprócz książek i wydawnictw naukowych obejmują dokumenty życia codziennego, a także nieliczne partytury. Do naszych czasów w tych zbiorach przetrwały świadectwa kobiecej aktywności muzycznej na terenie miasta. W niniejszym artykule prezentuję sylwetki trzech kobiet — kompozytorek, nauczycielek i wykonawczyń, o których w świetle zgromadzonych materiałów można z pewnością powiedzieć, że były znaczącymi postaciami w przedwojennym gdańskim życiu muzycznym oraz społecznym. Są to: Martha Reincke, Ella Mertins i Lotte Prins. Ich twórczość i działalność artystyczna wpisują się w szerszą perspektywę historyczną miasta, stanowią też doskonały przyczynek do badania nastrojów społecznych, dla których kultura muzyczna miała fundamentalne znaczenie.

**SŁOWA KLUCZOWE** twórczość kobiet, muzyka w XX wieku w Gdańsku, PAN Biblioteka Gdańska, kultura muzyczna Gdańska

environment of German-speaking Gdańsk residents. After World War II, traces of this musical life remained to a limited extent in the collections of the Polish Academy of Sciences in the Gdańsk Library. The preserved materials relating to the pre-war period, apart from books and scientific publications, include documents of everyday life, as well as scores. The testimonies of female musical activity in the city have survived to our times in these collections. In this article, I present the profiles of three women - composers, teachers and performers, who, in the light of the collected materials, can certainly be said to be significant figures in the pre-war musical and social life of Gdańsk. They are: Martha Reincke, Ella Mertins and Lotte Prins. Their creativity and artistic activity fit into the wider historical perspective of the city, they are also an excellent contribution to the study of social moods for which musical culture was of fundamental importance.

**KEYWORDS** 20<sup>th</sup> century music in Gdansk, Gdansk Library, musical culture of Gdansk